56

(56-20.1-)

Friedrich István naplója a Tardeaux-i hadifogságból.

1914

PIL

Le Margerie (philouse)

Serrano 9

Madame Khoutsieff
Bordeaux
4 Navarre

Monsieur le Commissaire Spécial
Hendaye

Garrett J. W.
Sussdorff
III Sec.

PII

J. Jeanneau
8 quai Ste Croix
Bordeaux

Hotel Maria Christina

Sn Sébastian

Espagne

Mrs. E. R. Chapman

Great Neck

PIL

PIL

Navarre.

Hotel Santa Cruz Madrid

XII/16.- 59

Bordeauxban vagyunk, mint hadifoglyok: gróf Károlyi Mihály, [illegible] István, Friedrich István és Batos Antal a gróf komornyikja. - Velünk volt Ráth Endre is, aki ma délután egy nagy [illegible]ség körülményei engedélyt kapott Spanyolországba való utazására azon esetben ha becsületszavát adja írásban, hogy francia ország ellen nem fog harcolni. - Ráth [illegible] fogolytársunkat utazott el St. Sebastian spanyol városba és megkísérli valahogy Itálián keresztül a hazautazást. - Tőlünk a parancsnokság azt kívánta, hogy becsületszavunkat adjuk nemcsak Franciaország, hanem orosz, szerb és az ántánthoz csatlakozó összes küzdő és esetleg küzdendő felek kímélésére. - Mi erre természetesen nem adtuk szavunkat és itt maradtunk.-

Ráth Endre rövid és meglepően hideg búcsúzás után délután 6 órakor [illegible] búcsúzott, mi itt maradtunk nehéz helyzetünkben.-

Számunkra egy kérdés megoldatlan: Adjuk e becsületszavunkat arra, hogy Bordeaux városából nem szökünk és akkor bemehetünk a városba, csak naponta kell jelentkeznünk hetenként a katonai parancsnokságnál. - E kérdésen tanakodva értünk vacsoránkhoz.-

Vacsora után az [illegible] [illegible] nemes hajósokkal és két kis leánykával társaságukat [illegible], melyekből a gróf is [illegible] megérdemelt. A társaság [illegible] [illegible] mozgalma nagyon jól esett, mert bizony e szörnyű falak között magyarról alig [illegible] szól.-

Kiemelem még azt, hogy Ráth elutazása előtt

147

mi is megjelentünk a katonai irodában, hogy mi is aláírjuk ugyanazt a nyilatkozatot, amit Ráth Móric. Ha azt kaptuk az őrmestertől feleletül, hogy nekünk ilyen nyilatkozatot nem adnak és hogy Ráth is csak tévedésből kapta. – Arra kérdésünkre, hogy miért kivánnak tőlünk többet, mint társainktól kitérő választ kaptunk. – Gondolkoztunk azon is, hogy habár Ráth akkoriban az udvarban volt, nem kérték őt ma a reverse kiegészítésére és a tévedés korrigálására, vagyis annak homályosa céljából, hogy nekünk azon, mely ha az ententtel ömes küzdő államokkal szemben fegyvert fogni nem szabad, sőt odahaza még katonai irodában sem tehet szolgálatot, pedig tőlünk azt mind követelték, erre azonban vonatkozót nem adhattunk. –

Feltűnő volt az is, hogy az őrmester, ki kiállította Ráth nyilatkozatát, kért minket, hogy el ne árulják, hogy tévedett Ráthhal szemben, pedig erre nem volt szüksége, mert tévedését még kijavíthatta volna, hiszen Ráth még ott volt és vonata csak két óra múlva indult és Ráth különben is kijelentette és hajlandónak nyilatkozott az összes [illegible] kikötéseire a [illegible], vagyis kész volt szabadlábra helyezése ellenében arra megesküdni, hogy odahaza a monarchia ellen küzdő ellenségekkel szemben sem fegyverrel, sem más utón harcolni nem fog. – Ez a kérdés emlékezetünkben erős nyomokat hagyott.

Fogolytársaink közül Ráth elmenése, illetőleg az, hogy távozó szabadlábra megjelentkezését [illegible] mindenkit olvalon.

VIII/16 Szükségesnek tartjuk, miután Ráth a naplónkat is magával vitte, e partraszállítás óta velünk történteket röviden összefoglalva papírra vetni, addig amíg minden fontosabb mozzanat emlékezetünkben van:

VIII/5-én kikötött a Savoie hajó. Hadifoglyoknak deklarálták és Chicago hajóra zárták, másnap reggel átszállítottak a Virginie hajóra, ahonnan csak Italiani rendőrtisztviselő ébocsátott. Hôtel de Normandie-ba szálltunk. 7-én a Lawas-panzió-k megnézése. Délután Terminus szállodában voltunk, ahol 3 detektív berontott a szobánkba. Ekkor szállították fel azok a sürgönyök, amelyekben Párisba való utazásunkat kérték. 8-án Semmi hír. – 9-én értesítés a hatóságtól, hogy Károlyi grófot viszik Párisba, a többeket alig tudják hol [illegible]. Du. 5 kor értesítés, hogy grófot nem viszik Párisba, a többieket sem [illegible], hanem valamennyien másnap [illegible] Bordeaux-n keresztül Spanyolországba szállíttatnak. –

10-én reggel hajón (7 óra 15 p) Trouvilleba. Délután vonattal Mesidonig mentünk, ott 5 órát (3-8-ig) pihentünk, [illegible] Le Mans-ba érkeztünk 11-én éjjel 2 órakor. Szállást nem kaptunk, utcán padokon és vendéglőben aludtunk. Reggel 7 órakor tovább és 11-én délben Toursba érkeztünk. Innen 5 kor tovább és [illegible] után 12-én reggel Bordeaux-ba érkeztünk. [illegible] Terminus hotelben néhány percet és újból letartóztatva [illegible]. Indok: háború Austria M.-tól közben deklarálva. –

toloncokocsin börtönbe szállították, csomagok átvizsgálása után ~~[illegible]~~ magánzárkában a nagy Hirenben elszállásolták. —
13-án este másik udvarba helyeztek. —
13-án előzőleg némely személyazonosság igazolása.
14-én parancsnok értesít, hogy mielőtt Spanyolországba, ha becsületünkkel garantáljuk, hogy Franciaország ellen nem harcolunk. Károlyi precizírozza kérdését, választ másnapra ígértetek. — ~~[illegible]~~ [illegible]
15-én: Válasz a következő: Nemcsak Franciaország, hanem ennek vele szövetségben álló vagy később szövetkező államokkal szemben sem fegyveresen, sem más módon küzdenünk nem szabad, propaganda aktíve. — Részünkről tagadó válasz, Ráth hosszú habozás után mégis szolidáris. Délután újból parancsnok előtt csak Bakos Miska (lóra hozzuk) és Ráth (Zója hozzuk). — Ráth örömkönnyek között kiáltozik azzal a szóval, hogy szabadok vagyunk! — ⊗
16-án reggel Ráth jelenti, hogy mindent aláír és elfogad az ilyen becsületszóra. — Hünskynek és Friedrichnek kijelenti, hogy fütyül a bpesti klubok és körök erre vonatkozó állásfoglalására, ő megesküdött feleségének, királyának és tartozik neki a hazájának is, tehát az itteni becsületszót semmibe se veszi és nyugodtan megadja. Hiszet azon fogadalmat tett, hogy ha becsületszavunkat nekik adjuk kiszabadulásunk érdekében, ezt gyávaságnak is lehet minősíteni, de ugyanakkor elismeri, hogy így valószínűleg aggodalmunk benne[illegible].
Ⅲ

Délelőtt parancsnoknak kijelentettük, hogy nyilatkozatot alá nem írnak, Ráth háborzott és hangoztatta, hogy velünk marad. Ugyanakkor felkínálta a tisztet, hogy hadifogoly minőségben a városban tartózkodhatunk becsületszó ellenében. — Gondolkozási idő délutánig. —
Délben Ráth őrmesterrel négyszem közt tárgyal és nekünk kijelenti, hogy aláír mégis mindent és meg. felkínál jelentést volt. —
Őrmester tudatta Ráthtal, hogy az utazási engedélyt és nyilatkozatot aláírás végett csak másnap hozhatja, mire Ráth azt kérte, hogy Koeler engedélyét is egy nappal kiállítsa ki, természetesen Koeler beleegyezése nélkül. E pillanatban oda érkező Hünsky figyelmeztette Ráthot, hogy ez inkorrekt eljárás, ha saját érdekében más idegen embert kitesz annak a veszélynek, hogy mielőbb ... töltenie. [illegible]
Délután 5-kor Ráth aláírja a becsületszó nyilatkozatot Károlyi gróf jelenlétében, akinél nagy csalódására az ősiben csak francia országról volt szó, nem pedig így, ahogy előtte jelenve lett az összes ententeval győztes és azzal kötendő hatalmakról. — Ráth ez után könyörögve ismételt kérésel a gróf Károlyinak, hogy mi is írjuk alá ugyanezt, de Hünsky rögtön figyelmeztette, hogy nekünk ezt újban adják. —
Mikor Ráth ezt tudatta velünk, mi is rögtön bementünk az irodába és jelentettük

...ecsen, hogy mi is ugyanazt a nyilat-
kozatot aláírnók, de az önérzete rögtön
tudomására adta, hogy nekünk más nyilatko-
zatot fog adni és hogy Ráthot is vissza kellene
hívnia, mert amiatt a nyilatkozatokat ő
tévedett. — Ekkor Ráth az ablakhoz jön,
bicceint int, de az önérzetes úgy tesz, mintha
nem venné észre. —
Károlyi magyarul mondja: „Hagyjátok elmenni,
mondjátok neki, hogy sürgősen" és kinyitja az ajtót
a konversatióé; ~~[illegible]~~
Erre Hunyadi Károly Ráthoz ered; Menj,
mert mi nem kapjuk ugyanazt a
nyilatkozatot. —

⊗ Spanyol nyakába borult, hogy, elmondta
hogy Bordeaux-ban azt mondta, hogy mi nem
válunk el egymástól inkább lőjjék agyon.

F A gróf szolgáját Bakos Mihályt kiváltat-
ja előttünk a tényállásról és a [illegible] lakás
kikötéséről. Így szólt: Ha akarsz utaz-
ni, nem tartlak vissza, pénzt adok neked
és levelet a spanyol nagykövetnek, aki
ha lehet hazaküld, egy magánál tart.
Bakos kijelenti: Én a gróf urat nem
azon nem hagyom el. — Tehát Bakos
önszántából velünk marad. —

P.S. 16-án a gróf és az elutazó Koalek
társainknak két levelet adott át, egyiket a
spanyol nagykövethez Gyürtenberghez, a
másikat Andrássy Katinka úrhölgy nevére.

Továbbá egy Andrássy Gyulának feladandó
sürgönyt. —

Elolvasás után kijelentjük
hogy a tényeknek megfelel
Bordeaux 1914 aug 17.

[illegible] Károlyi
[illegible]

VIII/17 — Parancsnok elhozta azon nyilatkozatot, mely-
ben becsületszavunkkal arra kellett köteleznünk ma-
gunkat, hogy Bordeaux városát el nem hagyjuk, ennek
ellenében a városban lakhatunk és az utcára is kime-
hetünk ~~[illegible]~~ Hetenkint négyszer kell jelentkeznünk a
katonai parancsnoknál. A nyilatkozatot aláírtuk és
így e szörnyű börtön falait egy két nap múlva elhagy-
hatjuk, de bizony ez utáni nem fogunk mulatoz-
hatni, mert a lakosság hihetetlen ellenszenvvel viseltetik
az idegenek ellen. — Még olyan embereket is insultálnak,
akik 20-25 év óta itt élnek, családjuk, vagyonuk van, de
német vagy osztrák származásúak. —
Este a börtön igazgatója egy katonatisztnél lakást ajánl.
Személyenkint és havonkint 150 frankot kellene fizetni.
Ez a mi financiális helyzetünkben bizony nagyon sok.
Osztrák, magyar papírpénzünk alig ér valamit, minden
birtokunk Zlinszkynél levő amerikai papírpénzben van.
Ezt talán tudjuk értékesíteni. Postai nem remélhetünk
pénzt. — Levelezés lehetetlen. —

PIL
PIL

80

Károlyi Mihály gróf este egy francia altiszttől mandolinát kér kölcsön és a rab-ágyon ülve szomorúan játszik egy néhány dalt. Ez nem ment olyan könnyen, mert már évek óta nem játszott ezen a hangszeren. –

Vacsoránál szomorúan beszélgettünk reménytelen helyzetünkről. Nagyon fájt valamennyiünknek, hogy e katasztrofális helyzetben otthon nem lehetünk. Károlyi sokszor felsóhajt: Ilyenkor, mint pártvezér nem lehetek odahaza! Galántaiakkal beszélgetünk, mindegyikünk jelentkezni legközelebbjeit, a helyzetet kétségbeejtőnek látjuk.

Az újságot olvassuk minden nap, de semmi pozitív hírt nem lehet megtudni, úgy látjuk azonban, hogy Magyarország is a monarchia ellen fog fordulni. Igazolva és beteljesedve látjuk Károlyi külpolitikai nézeteit, a hármasszövetség csődöt mondott. –

Lefekvés előtt a kis udvarban járunk fel és alá a gróf és én. Zlinszky egy padon ül lesujtva, Bakos Mihály a kantinban szórakozik.

VIII/18. – Reggel a gróf és Zlinszky lakást keresnek a városban. Én e napló írásával és francia nyelvtanulással töltöm időmet. Délelőtt nem találtunk megfelelő lakást, azonban délután akadt egy. Négyünknek 500 frankot kell fizetni havonta teljes ellátásért. – Bankban is voltak, váltani akartak, de a mi pénzünkért csak 50%-t kínáltak. – Ameddig lehet várunk és ha másként nem lehet odadobjuk a papírpénzünket. –

Délután táviratoztunk Párisba a gróf ismerőseinek és a Temps szerkesztőjének. –

Kezünkbe került az „Echo de Paris" című újság, melynek a jelen naplóhoz mellékelt (1 sz. alatt) cikke érdekelt bennünket legjobban. – Egyhangulag azon a nézeten voltunk, hogy a háború egyik fő oka Tisza I. handabandázó egyénisége volt. –

VIII/19. Reggel a gróf és Zlinszky elmennek a parancsnokló generálishoz, megpróbálják, hogy tudnak-e segíteni helyzetünkön. –

Miska csomagol, mert ha nem jön semmisem közbe átmegyünk a lakásunkba, ott is csak foglyok leszünk, de legalább emberi módon fogunk élhetni, kiszabadulunk ebből a nyomorú piszkos helyből. –

Két khaki színű uniformisba öltözött fekete katona érkezik a szomszéd lévő katonai hivatalba. A minket őrző katonák azonban behívják őket, hogy nézzék meg a német pofákat, tudniillik minket, ilyeneket fognak majd a háborúban agyonverni. A feketék végtelen bambasággal bámulnak és néznek minket. –

Délben visszajött gróf Károlyi és Zlinszky, a generálissal nem beszélhettek, nekik ezentúl a térparancsnoksághoz kell menni jelentkezni, nekem meg Miskának a caserne de passage igazgatójához.

Úgy fél egy óra tájban átköltözködtünk a 15 Rue de Tondu [illegible] lakásunkba. Négy kis szobában húzódtunk meg. Az ebéd egészen jó volt és úgy láttuk, hogy valahogy meglesz[illegible]. –

Délután a gróf ismét elment a generálishoz, de megint hiába, nem beszélhetett vele. Időközben egy patikában is megfordult, ott kellemetlen körülményeknek volt kitéve úgy, hogy bizony papírjaira is sor került. –

Házkeresés után szobájában diskuráltunk, mikor egyszerre sürgöny jött gróf Károlyi Sándor párisi háza-

nak portásától. Ez az első sürgöny, amelyet partraszállás óta kézhez vettünk, nem számítva a gróf úr magánjellegű és tintaírás [illegible] tartalmazó sürgönyét, mely Budapestről érkezett a Savoie hajóhoz a kikötés pillanatában. – A mai távirat Amerika elhagyása óta az első írásbeli hír, amit kaptunk. Nagy örömet okozott ez nekünk, mert így legalább tudjuk, hogy a gróf úr párisi ismerősei és rokonai ismerik helyzetünket. – A távirat jelen napló 2. alatti melléklete.

A távirat amely így szól: Je m'occupe de vous – Abadie. – hatással volt valamennyiünkre, sőt a gróf úr könnyelműen, figyelmen kívül hagyva a nehéz pénzügyi helyzetünket, örömében nekem egy doboz egyptomi cigarettát ajándékozott. –

A gróf rögtön újból táviratozott Abadienak, még néhány címet közölve vele, ahova érdekünkben fordulhat. Flinsky hamar rágyújt egy szivarra és mérlegeli az új helyzetet. –

Vacsora után a gróf elvitt engemet sétálni, bizony félve léptem ki az utcára, de nem volt semmi baj, a sötétben nem vették észre, hogy idegen vagyok. – A gróf úr kívánságára franciául beszéltem, ez határozottan borzasztó volt. –

Amint haza jöttünk Flinsky elment a vasúti börtönbe, ahol az igazgató némileg ékesítette beszélni, de távirattal jött vissza. A Temps-ból válaszol a gróf sürgönyére. – 3. alatt mellékelve. –

Flinsky kívánságára még pótlom, hogy semmi kellemetlenség nem ért bennünket, mint mi a portás sürgönyére. –

Simonis báró és Kállómunk a Törparancsnoktól: nem mentek el azok a táviratok, melyekben az otthoniakat országunkról értesítettük. –

Pótlás a 4. oldal ## jeléhez. –

Most aug. 20-án délután tanácskoztunk hárman a gróf, Flinsky és én. Diskurzus közben szóba került a nekünk feltett becsületszó kérdés azon fázisa, amidőn a kérdés precizirozására került a sor. A naplónk 4-ik oldalának erre vonatkozó paragrafusa nem foglalkozik ezzel a fontos kérdéssel olyan behatóan, amint szükségesnek gondoljuk. A gróf kívánságára rekapituláljuk alant bővebben ezt a témát. –

Mikor a grófot a parancsnok a becsületszó adásra felszólította, ő rögtön azt felelte, hogy ez olyan fontos kérdés, amelyet előzőleg meg kell beszélnie társaival. Rögtön közölte is velünk ezt a fontos momentumot és aggályai voltak, hogy ez a mondat: „nem harcolunk sem fegyverrel, sem másként Franciaország és érdekei ellen” az összes ententehatalmakra és szövetségeseire is vonatkozik-e. – Feltette nekünk a kérdést, hogy kérdezzük-e meg ezt a parancsnoktól. –

Ráth véleménye gyorsan alakult ki, mert ő azt mondta, hogy ő mindenesetre aláírja a nyilatkozatot akár hogy is döntődik. –

Friedrich szerint nem kell semmit sem kérdezni, jobb, ha ez a kérdés nincsen egészen tisztázva. – A gróf hangsúlyozta, hogy ő feltétlenül tisztázandónak tartja azt, hogy mire kell becsületszavunkat adni. –

Flinsky nem fejezte ki még határozottan a nézetét, mikor már kívitt a börtönigazgató az irodába.

Ott a parancsnok előtt a gróf hátrafordult hozzánk, hogy tegye-e fel a kérdést és mi nekünk még módunkban lett volna őt ettől visszatartani; de azt nem tettük.

PIL
PIL

A gróf kíváncsiskodott a reverzális értelme iránt, mire az őrnagy így felelt:
Uram ez egy oly kérdés erre nem érzem magamat kompetensnek felelni, majd megkérdezem ezt a generálisnál! –

Róth mindig azt hangoztatta, hogy ha becsületszavunkat adjuk arra, hogy Bonczhidáról meg nem szökünk az lényegileg ugyanaz, mintha arra adjuk szavunkat, hogy semmiféle ellenségünk ellen harcolni nem fogunk alkalma.

Mi talán elismerjük, hogy végső eredmény ugyanaz, de preczizirozzuk azt, hogy amidőn csak arra adjuk a szavunkat, hogy meg nem szökünk, az nem olyan fontos, mint a másik eskü. –

Rabok vagyunk és maradunk, mint rabok adjuk egy részletkérdésben szavunkat, hogy meg nem szökünk, ha kiereszteneк az utczára, vagyis ezzel az eskünkkel mi nem változtatjuk meg lényegében helyzetünket. –

De, hogy becsületszavunkat adjuk, hogy nem harcolunk hazánkért csak azért, hogy szabadulhassunk azt aljas esetnek tartjuk. –

Dokumentálja, hogy a két eskü között szerintünk óriási különbség van. – Minket éppen úgy kezelnek, mint tisztifoglyokat, akiket becsületszó ellenében az utczára engednek. – Ez így általános szokás úgy e háborúban, mint az elmult idők háborúiban is volt. –

PIL

VIII/20. –
Miska Komonyik Bezsőt keresi reggel, hogy boldog névnapot kíván. Így jutott eszembe, hogy Zhinszkynek is ma van az ünnepe, gratuláltam is neki a reggelinél, de egyikünknek sem tetszett, hogy rabságban, kell ezt a napot eltöltenünk. –
Nekem nagyon nehezemre esett az állapot, mert ilyenkor otthon nagy napunk van. Egy ünnepet sem ünnepelünk, csak ezt. – Ez az egy ünnepünk van egy évben. – Most ez sincs. – Szegény családom is nehezen fog vigasztalódni. –
Délelőtt Károlyi és Zhinszky sétálni mentek, én nem mertem kimozdulni, mert nagyon fáj a lábam, hogy ilyen vagyok. –
Ebéd közben egy fürdőkád vételének nehéz problémája került tárgyalás alá. – Gummi kád mellett határoztunk, ezt legalább magunkkal vihetjük. – Ma úgy halljuk 30 f. lesz. –
Itt a pensióban még egy borkereskedő is ebédelt velünk az asztalnál. – Derék társnak látszik. –
Ebéd után ujság olvasás és beszélgetés. 5 óra tájban a gróf és Zhinszky sétálni mennek, de vállalatosság kedvéért külön-külön. –
Előzőleg a caserne de passagerol is megemlékeztünk, ahol már tegnap egy halott is volt. Bizony olyan piszok volt ott, hogy egy járvány kikerülhetetlennek látszik. – Ha ott maradunk, hát bizony reánk is nomoni sors várt volna. –
Vacsora után elmentünk a caserne de passage-ra, ottan rimajöret egy rény emher meg akart támadni, mert németül beszélt, bennünket a helyzet nagyon kínos volt, de valahogy hazakerültünk komolyabb incidens nélkül.

PIL

A penzió tulajdonosnője is panaszkodott, hogy az ő nices szomszédok minnenházyaivat ülletik, mert ne-metehet tart a háznál. Mellből vegyük vesszük ki, hogy ott a lakást sem tarthatjuk soká. —

VIII/21. Reggel Párisból megérkezett Károlyi Sándor gróf párisi házgondnoka (?) s a gróf titkára és Beaufrand hercegnő alkalmazottja, aki a grófnak pénzt (1000 f.) hozott, két levelet Abadietól és egy napon érkező levelet Sommertől, amely 9/VIII. kelt és amelyet a hercegnő ugyanezen embere még aznap Havre-ba vitt, de más minket ott nem találva vissza kerület Párisba. — (4. mell.) Ebből a levélből látjuk, hogy a francia kormány kilátásba helyezte annak kieszközlését, hogy a gróf szabadon távozhasson Havreból, de tényleg az ellenkezője esett meg velünk. Havreban addig nesterkéltek velünk, amíg a háborúi hivatalosan deklaráltatott. —
Abadienek a két levele (5a és 5b) alatt jelen naplóhoz mellékelve van. —

Délelőtt a kaszárnyában voltunk jelentkezni, a gróf Thinkyvel a térparancsnokhoz is elmentek, mert nekik ott kell jelentkezni. A kaszárnyában megkaptuk a spanyol nagykövetünknek a levelét, amelyben felhívja a grófot, hogy társaival együtt ugyanolyan reverzálist írjon alá, mint Roth. — (6. melléklet). —

Ebben ott van a helyzet kulcsa. Ez azt jelenti, hogy tőlünk többet kívánnak, mint Rothtól. —

A térparancsnoknál a gróf kiverekedte, hogy nekem meg Mihálynak nem kell a jelentkezésnél megjelenni, hanem majd a lakásunkon ellenőriztetik ittlétünket. — Ez nagy előny, mert minden utcára való kilépés halálos veszedelmet jelent. —

× azaz Ligne hercegnő

Hazajövet mindenekelőtt úgy döntöttünk, hogy párisi küldöttünket itt tartjuk holnapig, mert azt hisszük, hogy holnap dől el a helyzetünk és aszerint fognak Párisba ilyen vagy olyan értelemben írni a gróf ős rokonaihoz és ismerőseihez.
Hazaérkezve ebéd előtt alaposan megvitattuk a helyzetet és véleményeinket következőképpen alakultak ki:

Thinky szerint vegyünk úgy bennünket, hogy ilyen okokat nembon nehéznek és mindent és mindenképpen kiürítsük minden lehetőt el kell követnünk kiszabadulásunk érdekében. —

A gróf figyelembe véve, hogy ő nem katona és kötelezettséget a nagykövet felszólítására hajlandó reverzálist adni. —
Friedrich bejönni a gróf és Thinky véleményéhez csatlakozik. —

Úgy beszéltük meg a dolgot, hogy automobilon megyünk el, ha megkapjuk a reverzális ellenében a laissez-passer-t. Amint lehet megbeszéljük ez ügyet az attachéval. —

Délután is volt esemény. Távirat jött ismét Abadietól, melyben kérdezi, hogy mily viszonyok között érkeztünk és a gróf rokonaitól Párisból ismét pénzt kapott. (1000 f.)
Abadienak válaszoltunk, hogy utasítást várjon intervencióval. —

Albert szakácsot elküldöttük az attachéhoz, hogy holnap látogasson meg minket. Azzal a válasszal jött, hogy reggel itt lesz.

VIII/22. Az őrmester nem jött el, úgy hogy a gróf amidőn a postára ment el egyenesen a térparancsnokságra is elment, ott az altiszt kijelentette, hogy pirossal ráragadott nem tehetnék, de ha találunk akarunk jöjjünk el ezenn-

lenni az őnagyjához.

Amint a gróf úr hazaérkezett rögtön tudtuk, hogy most érkezett el legnehezebb pillanatunk – úgy határoztunk, hogy ebéd után döntünk. Közben egy táviratot menesztett a gróf úr Párisba, melyben köszönetet mondott a küldött pénzért. — Délután:

Hosszú megvitatás után azon egyhangú megállapodásra jutottunk, hogy meg nem elmegyünk a tisztviselőknek [illegible] szándékunkat, mely szerint a nemzetünk [illegible] és általunk megtagadott reverzálist aláírnók vagy [illegible]: Urak! Nézetünket megváltoztattuk, mert Würtemberg herceg St. Sebastianból kelt levelében garanciát látunk arra nézve, hogy otthon [illegible] nem kerülünk és hogy az itt adott becsületszavunkat otthon respektálni fogják.

5 óra 25 perckor indultak el a gróf és Hunsky a térparancsnoksághoz, a reverzális ígéret megbeszélése végett. En a kis udvari szobában ültem és gondolkoztam azon a kérdésen, amely örökké emlékezetes [illegible] amidőn a [illegible] felé haladtak és Hunsky kezével legyintve intett, hogy ne sírjak [illegible], [illegible] láttam, hogy szerencsétlen [illegible] kívánom. —

5 óra tájban visszajöttek azzal, hogy majd holnap kapjuk a választ, mert korábban jött egy rendelet, mely szerint a német és osztrák foglyok a háború végéig fogva maradnak, ezentúl [illegible] kell megfontolniok, hogy hogyan [illegible] a spanyol követ levele hozzánk. [illegible] Mi magunk sem tudjuk, hogy jól [illegible] a lehet, csak annyit tudunk, hogy a barcelonai [illegible] passageban az őnmeste [illegible] a grófnak az igazgató jelenlétében. — Porta [illegible] nem volt ellenük.

Mióta ide helyeztünk, ilyen nehéz óráink még nem voltak. Bizony válságos [illegible] napjainkon. — Elmentettünk minden [illegible], így látjuk itt kell rabságban eltöltenünk a következő időket. —

A gróf úr a párisi küldöttet is itt tartotta holnapig, mert holnap kapunk csak választ, ennek [illegible] akar majd a gróf párisi ismerőseinek és barátainak értesítést küldeni. —

VIII/23. Vasárnap. —

Délelőtt 10 órakor a gróf és Hunsky a térparancsnoksághoz mentek a válaszért. A lehető leghidegebb fogadtatás, alig beszéltek velük, csak annyit mondtak, hogy menjenek haza majd értesítve lesznek. — Szóval a spanyol útnak vége. —

Volt rabtársunk Koeler képeslevelező lapot küldött nekünk St. Sebastianból. — Válaszolni akartam, de a címét elfelejtette megadni. — 7.a. melléklet.

A gróf úr párisi kiküldöttjét vissza indította azzal, hogy keresse fel rokonait, ismerőseit és barátait, hátha azok tehetnek valamit érdekünkben. — Azt gondoljuk, hogy becsületszavunk ellenében talán megengedik, hogy Spanyolországba mehessünk. — (7a)

Két fontos levelet vitt magával, egyiket Poincaré elnök számára, melyben a gróf audienciát kér érdekünkben, illetőleg azt akarja kérni az elnöktől, hogy velünk ne csináljanak kivételt, hanem mint a többieket, minket is engedjenek Spanyolországba, — a másik levél Caillaux-nak szól, (7b) ebben a gróf ugyanily értelmű kívánságát tolmácsolja.

Ezenkívül a grófnak azonnak a címeit is közölnie kellett Schmiddel, akik esetleg Poincaré levelét át tudják adni:

Polignac, D'Aramont, D'Alsace, Grammon, Bergheim
ezek azok a nevek, melyek a gróf úr hívei és ismerősei, akik valamit tehetnek.

VIII/24. Úgy látjuk a lapokból, hogy a franciák és németek nagy csatája a határon már folyik. – Nyugodt mohón nyitjuk az újságokat. –

Délelőtt a gróf és Hunsky jelentkeztek a térparancsnokságnál, ahol az egyik tiszt röviden csak azt kérdezte tőlük, hogy tanulmányozták-e a kérdést. Fogalmunk sincsen arról, hogy milyen kérdésről lehet szó. – Kérdezni sem lehet ezektől az uraktól valamit, mert velünk egyáltalán nem akarnak szóba ereszkedni. –

A gróf vett a számunkra egy fürdőtálat gumiból. Ebéd előtt, a gőzfürdőben voltak a gróf és Hunsky és panaszkodtak hazajövet az ott talált tisztátalanság miatt. –

Ebéd alatt a gazdasszonyunk egy francia katonát mutat be nekünk, aki a térparancsnokságnál van és ezentúl velünk fog étkezni. – Mi azt hisszük, hogy ez a mi megfigyelésünkre lett ide rendelve. –

Délután mindegyikünk olvasással töltötte az idejét, én a francia nyelvet tanultam. A gróf és Hunsky minden nap sétálnak, de én bizony ezt nem merem megtenni. –

Délután Hunsky itt a házban lakó hölgynek udvarol magyaros hévvel. – Szóval neki ily irányú szórakozása is akad. –

A gróf egyedül barangol és sétál a városban, nem tud sehogy sem belenyugodni szomorú sorsunkba. – A fizikai állapotunk tűrhető, de a morális hatását igazán nehezen lehet leküzdeni. –

VIII/25. Egészen szürke nap. Semmi esemény. Kétségbeejtő egyhangúság. – Nincs kedvünk felkelni, nincs kedvünk öltözködni, nincs kedvünk semmire sem, mindent céltalannak tartunk, most semmi sem visz közelebb a szabaduláshoz, a hazamenetel lehetőségéhez. Iszonyú csak elgondolni is, hogy akkor mikor nemzetünk világtörténelmi pillanatokat él, amikor odahaza valóságos kataclismás dráma játszódik, gróf Károlyinak és nekünk itt kell tespednünk a tehetetlenség, az elzárkózottság sötétségében. –

Hiába veszünk könyvet a kezünkbe, hiába próbáljuk könyveink gondolatmenetébe elmélyedni, elfog a honvágy, elfog a hozzátartozóink iránt szeretet leküzdhetetlen érzése, idegenen változtatják gondolatainkat, ötleteinket.

Nem reméljük már helyzetünk változását, nap nap után kisebb lesz a reményünk, de annál jobban emelkedik a morális szenvedés. – Férfiak vagyunk mind a négyen, szembe tudunk nézni a veszedelemmel, a szenvedéssel, de a tehetetlenséget, a hírektől való elzárkózottságot nem bírjuk elviselni.

VIII/26. Levél érkezett Párisból Abadiénétól (8.52), melyben elküldi a Le Temps és a Le Petit Journal azon cikkeit, melyek a Neue Freie Presse és Wiener Tageblatt rémhíreivel foglalkoznak, hogy t.i. Károlyi Mihályt és társait Havreban agyonlőtték. Ezeket a cikkeket a térparancsnok átvette a mai jelentkezés alkalmával és megengedte a grófnak, hogy Fürstenberg herceget a spanyol nagykövetünket kérje meg levélbelileg ezen hírek megcáfolására.

A spanyol nagykövethez írt levelünket (9 sz. másolat) a gróf délután átadta a térparancsnokságnál továbbítás végett. Szabadulásunkról még mindig nincsen szó, csak annyit mondtak, hogy a kérdést tanulmányozzák

Nagyon elszomorított minket az a körülmény, hogy otthon talán még ma is abban a tudatban élnek, hogy a franciák már Havreban agyonlőtték minket. Igaz, hogy minden elképzelhető módon próbáltunk hazahírt küldeni, de nem tartjuk kizártnak, hogy rólunk illetőleg tőlünk semmiféle pozitív hírt nem kaptak mieink. —

A térparancsnokságnál tegnap délután 3 órára választ ígértek, de ebben már nem bízunk, inkább azt reméljük, hogy az elnökhöz és Caillauxhoz intézett és juttatott leveleinknek lesz valami hatásunk. —

Meg vagyunk arról is győződve, hogy azon agyonlövetés rémhíreit Bécsben gondolták ki, hogy a magyarok között a franciák ellen hangulatot csináljanak. Mindenesetre lelketlen és aljas eljárásnak tartjuk az ilyen manővereket. — Elképzeljük, hogy nagy honfitársaink mit szenvedhettek legjobb esetben addig is, amíg ezen hírek ellenkezőjéről nem értesültek, amit magunk sem tudunk biztosra venni tekintettel, hogy a spanyol nagykövet sem bírt táviratainak kézhezvételében. —

VIII/27. Későn keltünk fel, de későn is feküdtünk le az este, a gróf politikai memoirjait diktálta nekem éjfélig. —

Délután 3 órakor a gróf elment a térparancsnokhoz, ahol nagy kegyesen megengedték neki, hogy a spanyol nagykövetnek címzett levelét elküldheti, vissza adták neki az Abadiék által küldött 2 újságcikket az elutazásunkra vonatkozólag pedig csak egy gesztusuk volt, mely azt jelentette, hogy itt maradunk végleg. Ez a legszomorúbb híre a mai napnak. Még mindig van reményünk, hogy Párisból tesznek valamit érdekünkben.

Ma éjjel elindították a caserne de passage összes foglyait egy kis vidéki helység fogházába. Tehát,

ha ott maradunk volna, minket is ez a sors ért volna. Ez alkalommal az utcákat is elzárták és erős katonai fedezet mellett vitték őket tovább. —

A két újságcikk 10 és 11 sz. alatt mellékelve vannak, a katonai irodának hozzáküldött referádája 12 sz. alatt.

VIII/28. Rettenetes eseménynélküli nap. — Ebédnél új társaink vannak. Egy hölgy és egy úr. Mindkettő orosz és orvos. Nem tudtak elmenekülni, most a sebesültek kezelésével vannak itt megbízva. — Délelőtt a gróf és Hinsky jelentkezni voltak a parancsnokságnál, azután pedig elmentek egy Casot (magántulajdonos) nevezetű úrhoz, akivel a postaigazgató révén ismerkedtek meg. Ez megígérte, hogy érdekünkben a főparancsnokokhoz keres majd összeköttetést. — Megjött ma Párisból a Temps egy cikke, mely a gróf politikai nézetét adja egy interview alakjában. Ezt a cikket a régi Temps számok közül kikereste Abadi és elküldte a grófnak. Ezzel igazolni lehet, hogy a gróf csak nagyon franciabarát volt már régebben is. — (13 sz. melléklet)

Délután a gróf lázas lett, lefeküdt, beteg lett. Így reméljük, hogy múló eset lesz csak. — Este öreg tartalékosokat láttunk háborúba vonulni. Felejthetetlen, szomorú kép volt. —

VIII/29. A gróf úr állapota javult. Az ágya mellett ültünk reggel és mérlegeltük az otthon bekövetkezett rettenetes gazdasági és financiális pusztulást. Meg vagyunk győződve, hogy a bankok és ipar vállalatok egész sorozata egyszerűen tönkrement. — Saját anyagi helyzetünket is kétségbeejtőnek tartjuk. — A gróf úr az üveggyárát félti, az egész vagyonáért aggódik, én már látom, hogy csak vállam gépgyáros, de nem [illegible], Hinsky kis készpénzvagyonában bízik, reméli hogy az a bankban jó helyen van és abból majd a háború után olcsón egy kis birtokot. —

A háborús hírek izgatók, eredmény nélküliek, attól tartunk

hogy így a háború nagyon sokáig fog tartani és mi itten megpenészesedünk. — Úgy olvassuk az újságokban, hogy a Spanyolországból Itália felé menő hajókat elfogják és a rajtuk levő osztrákokat és németeket a Gibraltárba viszik. — Szóval Spanyolországból is csak nagyon nehezen tudnánk hazakerülni, talán lehetetlen is volna.

Hunsky délben azzal a hírrel jött, hogy Koeler volt rabtársunktól hír jött a Caserne de Passage kisasszonyának férjéhez, hogy Pál Endre neki Genuából azt írta, hogy oda szerencsésen megérkezett. Ez nekünk már egoistikus szempontokból is nagyon kellemes hír, mert reméljük, hogy így módon hozzánktartozóink tudomást szereznek állapotunkról. — Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül Koeler úr jóindulatát, aki nekünk annyi szolgálatot tett. — (14 sz. melléklet) F.

Ma hallottuk Albert szakácstól, aki a börtön igazgatójánál van alkalmazva, hogy az egész Caserne de Passage megtöltődött belga menekültekkel. Ezek azt mesélik, hogy egész Belgium fel van dúlva, le van rombolva a városok nagy része. —

Hunsky Pista beletörődött sorsába. Ő azt mondja mindig, ha annál nem lesz rosszabb, akkor ő meg van elégedve. Azzal vigasztalódik, hogy legalább jól begyakorolja a francia nyelvet.

Ma van egy hónapja, hogy Amerikát elhagytuk. Rettenetes!! —

VIII/30. Vasárnap van. A gróf egészséges. Délután Hunsky az útitársunkkal sétálni ment, a gróf is olvasott, én is könyvekkel voltam elfoglalva, majd a gróf úr átjött az én szobámba, ahol estig nagyon érdekes életmegfigyelésekről és politikai lehetőségekről, eshetőségekről hol vitatkoztunk, hol diskuráltunk. — Vacsora előtt a gróf úr ment sétálni, Hunsky meg az újságot olvasva kavarta következetes kényelmességével.

 70

A gróf a Caserne de Passage-ban volt és ott a belga menekültek számára 50 frankot adományozott. Azzal jött vissza: Barátaim, könnyelmű voltam. Mikor elmondta az esetet, én bolond voltam megjegyezni, hogy hiába Károlyi még a rabságban is gavallér. —

Közben a gróf úr kimentett az én szobámba jött, ahol éjfél után 1/2 óráig beszélgettünk és kölcsönösen panaszkodtunk. A szomszédos szobából Bakos Miska horkolása hallatszik, Hunsky Pista is alszik. — Szép éjszaka van odakünn, borzalommal gondolunk arra, hogy a harcmezőkön készülnek már a hajnali rohamokra, odahaza testvéreink, barátaink pusztulnak, mi meg le vagyunk láncolva a szomorú tehetetlenség bilincseivel — Haza fogunk kerülni egy kietlen temetőbe, ahol a legrettenetesebb hírek és a leggyászosabb panaszok és siralmak fognak fogadni. —

VIII/31. — A gróf és Hunsky jelentkeztek ismét a térparancsnokságnál. Utána Károlyi egyedül elment Cosot ismerősünkhöz, aki azonban semmi jó hírt nem tudott mondani.

Délután Károlyi orvoshoz ment. — Semmiféle más feljegyezni valónk nincsen; beszélgettünk, újságokat és könyveket olvasunk. —

Ha ezt a kis naplónkat arra akarnánk felhasználni, hogy kétségbeesésünket, ellenszenvünket, fájdalmainkat papírra vessük, akkor egész nap írhatnék. — Nem panaszkodunk egymásnak, fájdalmainkat önmagunkban intézzük el, de az arcokról sokat lehetne leolvasni. — Mikor lesz vége szerencsétlen helyzetünknek, ez a kardinális kérdés. —

F. Visszadtuk a Zeo. lapot VIII/31-én

PIL
PIL

IX/1. – Semmi újabb fordulat. Délután a gróffal kimentem egy konflison kocsikázni. Megnéztük a várost, de bizony a lakosság nem nézett ránk valami biztatón. Úgy látszik le kell mondanom a sétálásról. –

Este a gróffal egyházpolitikai és vallási problémákat vitattunk meg. – Kemsky korán feküdt le aludni. –

IX/2. – Az én kis szobám ablaka az udvarra nyílik, s a városból menetelő és éneklő csapatok zaja hallatszik. – Sokszor síri csend, csak a lélekharang szól szüntelenül. Gondolataim elszállnak nagy hazámba, testvéreimhez, családomhoz. Vajjon hányan pusztultak már el?

A grófné állapota egyáltalán nem vészes. Nem bír a sorsába belenyugodni, betegsége sem hagyta el még egészen. Ma rossz színben van és úgy látszik a tegnapi dátumon is sokat tépelődik. Tegnap nagy napja lett volna, ha otthon lehetett volna. –

Hazánk politikai eshetőségei, a legközelebbi jövő bekövetkezendő momentumai és ilyesféle gondok foglalják el nemünk minden idejét. –

IX/3. Levél érkezett Párisból a gróf úr címére, melyben Paléologue előző (?) titkára arról értesíti, hogy levelét a külügyminiszternek adta át elintézés végett. Delcassé külügyminiszter úgy halljuk csak ma éjjel érkezik Bordeauxba. A kormány többi tagjai pedig legnagyobb részt már itt vannak. – A gróf a minisztert meg akarja kérni, hogy minket vagy Spanyolországba vagy Olaszországba engedjen. – Ez a nap egyedüli eseménye. Flicsky testvérünk ma búcsúzott el itt a kórházban [illegible] idealistától (?), aki este innen elhurcolkodott.

IX/4. A gróf ma levelezőlapot kapott Fürstenbergtől, melyben értesíti, hogy levelét megkapta és családját értesítette állapotáról. – (15 sz. melléklet)
Délután a gróf úr a külügyminiszter helyettesével beszélt, de választ arra vonatkozólag, hogy haza mehetünk-e nem tudott kapni. – Általában semmi változás.

Ma kaptuk Lemberg eleséséről a hírt. – A kománé (?) jutott hírek szerint a németek Párisnál vannak, az osztrákok pedig Galíciában döntő vereséget szenvedtek.

Az időjárás is megfordult, a meleget felváltotta esős idő. –

IX/5 Ma egy hónapja, hogy Havreban kiszálltunk. A párisi újságok itt Bordeauxban jelennek meg. – A Caserne de Passage-ban egy új fogoly van, valami osztrák gróf, aki ma Albert küldönc útján névjegyét küldte Károlyinak. Biztosan azt hiszi, hogy segíteni tudnak a baján. Úgy tartjuk legjobbnak, ha senkivel sem érintkezünk, nehogy általa valami kellemetlenségbe keveredjünk. – (16 sz. melléklet)

IX/6 A gróf úr Caraman-Chimay herceggel, régi ismerősével találkozott tegnap és mára találkozót beszélt meg vele. Ma hiába kereste, várta, a herceggel nem tudott összejönni. Caraman-Chimay a belga követségnél diplomata és Hunyady József gróf sógora. Közbenjárására (?) szerette a gróf haza hírt küldeni és esetleg pénzt felvétetni. –

A gróf ma még Tardieu úrral a Temps szerkesztőjével akart beszélni, de kisült, hogy a most itt tartózkodó Tardieu nem azonos azzal, akit a gróf ismer. –

Az újságokban ma láttunk előnyös hírt a békéről. Az entente hatalmak kijelentik, hogy csak együtt kötnek békét. –

PIL

Károlyi, a háborúval kapcsolatban politikai jóslatokat vetett papírra. Nem is tudjuk, hogy ma vasárnap van, hetünk minden nap egyformán szomorú. — Reggel zuavokat láttunk, háborúba vonulni. Felejthetetlen kép! Este belga menekültek, párisi és egyéb utasok megtöltötték az egész várost. Ezek szerint a németek már Páris elhagyását is délkeletnek tartanak. —

Zlinszky este barangoló sétájáról és mesélte, hogy látta, amint a francia állam aranykészletét szállították ide egy bankba. Látta az őrök fegyverét kovácsolni és a templom tornyában az őrtálló katonákat, akik az eget vizsgálják, nem érkezik egy ellenséges repülőgép. —

IX/7. Károlyi Caraman Chimay herceget látogatta meg, aki azonban nagyon félt egy szabbal beszédbe elegyedni, sőt még a grófnak azt sem akarta megtenni, hogy dollárjait valahol francia pénzbe átváltassa. Először még másával mindenféle komikus kifogásokkal letagadtatta magát.

A város parkjában a grófot megkérte egy hölgy, hogy egy játszó kis fiú karikáját halássza ki sétabotjával a tóból. Károlyi szokásos előzékenységgel erre vállalkozott is, de nagyon pórul járt. Órája ~~kiesett~~ a mentőakció közben beleesett a tóba. Szomorúan jött haza, mert kedves emlékét veszítette el az órában. Egyetlen reménye a tónál talált két őrben volt, akik a kihalászására vállalkoztak. 20 frank jutalmat helyezett a gróf kilátásba. Délután el is hozta az egyik őr az órát, nagy volt a gróf öröme. Ezt délután kitisztíttattam, úgy, hogy nincsen ~~semmi~~ baja. —

Egy detektív délelőtt engemet és Miskát, délután pedig a grófot és Zlinszkyt hallgatta ki az összes személyes adatokra nézve. —

Úgy mondta, hogy valami általános ellenőrzés van elrendelve a sok idegen miatt.

Este hozzáfogtam „Gróf Károlyi Mihály francia kalandjai" című könyvem megírásához. Vacsoránál vendégünk volt egy orosz zenész személyében.

IX/8. Az összes itt megjelenő újságok üresek, csak annyit látunk, hogy a németek Páris és környékén, sőt attól délre vannak. Észak Poroszországról, Varsó vidékéről semmi hír, Ausztria részéről csak Lemberg elfoglalásáról tudunk és hogy az orosz lovasság a Kárpátokat megközelítette. A montenegróiak állítólag nagy sikereket érnek el. — Kíváncsiak vagyunk, hogy egykor később, hogy fogjuk megtudni, a mai nap tényleges helyzetét. — Annyi bizonyos, hogy az eseményeknek csak egy kis részéről hoznak az újságok híreket. — Bordeauxból egész Páris lett. Annyi itt az idegen, hogy hihetetlen. Zlinszky Pista érdeklődik a szép párisi hölgyek iránt. Nem győzi dicsérni az eleganciát és ízlést, amivel a szép ~~nép~~ nem most az itteni utcákat nagyon változatossá teszi. —

Itt bizony a háborúnak a legkisebb következménye sem tapasztalható gazdasági tekintetben. Minden hihetetlenül olcsó. Sokszor mondjuk, mi lehet most otthon!? Egy dolog azonban feltűnő. Rengeteg katonatiszt ül a kávéházakban, rengeteg katona jár az utcán. Miért nincsenek ezek a harcmezőn? —

IX/9. Reggel egy katona hozza a 17 sz. alatt mellékelt levelet, mely Milanóból érkezett Jose Kolone aláírásával. A levél íróját nem ismerjük. A levelet hozó katona, kinek névjegye a levélhez van tűzve nagyon udvarias volt és sajnálatát fejezte ki a prefektus nevében, hogy a gróf eddig is fogságban volt. A gróf elment a prefektushoz, aki elég udvarias volt és 48 óra alatt választ helyezett kilátásba. Addig érintkezésbe fog lépni a katonai hatósággal. Mi azt hisszük, hogy ha valakit elengednek, akkor a gróf lesz az egyedül. Ez

is nagy öröm számunkra, mert reméljük, hogy az utón konránktartóink legalább értesülni fognak helyzetünkről, feltéve, hogy haza tud utazni; ha lesz valami féle közlekedés. Nagy előny az is, ha Spanyolországba engedték, mert onnan már szabadon levelezhetünk.

Délben a póstás kereste a grófot ajánlott és pénzes levéllel. A gróf még nem volt akkor itthon. Amint haza ért, a póstára sietett. Nagy volt a kíváncsiság, hogy kitől lehetnek ezek a levelek. Nagy csalatkozásban volt részünk; amikor a gróf megérkezett. Egy levél volt, pénzes levélről szó sincs, ebben az egy levélben [illegible] Albert írja, a különöcünk tudatja a gróffal, hogy azért nem jött, mert hadi lábon áll a [illegible]. Hiába volt a reménykedés! Egy jelentéktelen firka-firka. —

Este megint levél jött. Vályi Félix a „La Revue politique Internationale" igazgatója ír Károlyinak egy levelet Barcelonából, melyben közli, hogy ő csak 4 nap előtt szabadult ki a francia fogságból és felajánlja Károlyinak szolgálatait. — 19 sz. melléklet. —

IX/10 Ütünk amerikai dollárjainak egy részét felváltotta asztaltársunk, nagyon jó eredménnyel, 5 f-t kapott egy dollárért. Anyagi gondjainktól így szabadultunk egy időre.

Este sétálni voltam a gróffal, nagyon jól esett. Úgy látom, hogy annyi most itt az idegen, hogy én is kimehetek már néha.

IX/11 Szomorú, nagyon szomorú nap. — Már [illegible] tudtam, e sorokat ceruzával írom megint a börtönben. Délelőtt a gróf a prefektusnál volt, ahol konkrét választ nem tudott kapni, hanem megnyugtatták, hogy ügyünket külön kezelik, egyszersmind azt is tudatta vele, hogy az összes idegeneket eltoloncolják, természetesen minket is. Erre vonatkozólag a prefektus megígérte, hogy meg-

kísérli annak a [illegible], hogy mi Bordeauxban maradhassunk és majd [illegible] választ. Mi már tudtuk, hogy ez mit jelent és [illegible] nemsokára [illegible] társainknak Dr. [illegible] orvosnak és [illegible] úrnak, formálisan elbúcsúztunk tőlük. Pénzünk is elfogy megint, mert az ellátás előre van kifizetve.

Délután 3 órakor betoppan két detektív, hogy azonnal csomagoljunk és menjünk velük a Caserne du Passage-ba. Nagynehezen adtak egy óra határidőt a csomagolásra. A gróf ezalatt elszaladt a prefektushoz, ahol kérte, hogy ne szállítsanak minket egy vidéki fogházba, hanem hagyjanak minket Bordeauxban. A prefektus titkárjával elküldte a grófot a rendőrfőparancsnokhoz, aki kijelentette, hogy semmiféle [illegible] vagy kivételes [illegible] nem hajlandó, mert a németek a [illegible] és [illegible] bánnak a hadifoglyokkal. A grófnak megengedi, hogy ezt az egy éjszakát a börtönön kívül töltheti. A gróf ezt nem fogadta el és hangsúlyozta, hogy társai sorsát osztani akarja, ezeket el sem hagyhatja. Így most már a gróf [illegible], holott mi más kértük, hogy a [illegible]tól tekintsen el. —

Ott a prefektúrán találkozott a Temps egyik szerkesztőjével Eugène Lautier-vel (21 sz. melléklet), aki Károlyit ismerte rég óta. Ez is szólt a prefektusnak részünkön egy néhány szót érdekünkben, sőt megígérte, hogy a külügyminiszternél is el fog járni.

A prefektus titkára elkísérte a grófot lakásunkra, hogy a [illegible] detektíveknek igazolja a gróf egy órának [illegible] tartott távollétét.

A detektívek elszállították társaságunkat a börtönbe, ahol megtudtuk, hogy reggel 5 órakor ~~[illegible]~~ Basse [illegible] szállítanak, ahol a [illegible] és barakkokban fogunk lakni.

A börtön nagy és a szomorú kép a börtönudvaron [illegible]

a lázamról, sürgönyözni akartam, kányai ügyvédnek
gyötörtek, végtére lefeküdtem rab ágyamra. —

Vacsora után meglátogattak volt társaink Khuen-
Héderváryné és Fourneaux úr. Nagyon megható
búcsúzásunk és az elbúcsúzás nagyon szomorú volt. A dok-
torné a gróf számára kommissiókat vállalt el és megígér-
ték, hogy ők is megpróbálnak mindent annak megaka-
dályozására, hogy Basseba szállítsanak.

II/12 Reggel 4 órakor Albert zokogva felébresztett, hogy
itt vannak a csendőrök visznek el. Gyorsan öltöz-
ködtünk. Egyszerre beállít egy rendőr és tudomásunkra
adja, hogy mi itt maradunk, nem megyünk még
most, mert sorsunk még nincsen eldöntve.
Nyiva tapasztaltunk.

Délelőtt a rendőrség egy tisztviselője keresett fel
minket, aki újból adatainkat kérte és úgy nyilat-
kozott, hogy még ma végleges választ kapunk.

Előzőleg, még reggel a doktorné is meglátogatott.
Valami orvostársának, aki a grófot kezelte, akar írni,
hogy érdekünkben közbenjárjon. —

A Lasserre de passage igazgatója Charles
Desplats. 22 sz. melléklet

Ebéd közben Fourneaux barátunk látogatott meg. Eugène
Lautier-nek is írt a gróf néhány sort, hogy ügyében vala-
mit helyzetünk javítása érdekében. —

Délután hiába vártunk, semmi hír sehonnan. —

II/13. Vasárnap
Reggel kellemetlen öltözködés. A gróf söpri a szobát, felmosva
előbb a padlót. A monokli sokszor akadályozott, különösen
akkor mikor az ágyaló söpörte ki. A gróf a régi börtöni
piszkot. —
Khuen-Héderváryné asszony meglátogatott beteg nőjével egy kórház-
igazgatónőjével. Visszahozta az 50 f-t, amit a gróf vele

(Au Magnin orvostárnak (Bourcart, 12 Rue esprit des lois) küldött a gyógykezelés honoráriumaként. —
Délben Fourneaux barátunk nézett meg minket.
Ebéd után egy úr most hozzánk a börtönbe. Egy magyar
születésű, régóta Párisban élő, világhírű tudós Max Nordau.
Bejött szobánkba és rendkívül érdekes beszélgetésbe ele-
gyedett velünk. Rettenetes elkeseredéssel ecsetelte a helyzetet,
nagyon elszomorkodtunk nemzetünk jövője felett. Nordau
úr 40 év óta Párisban él, családja már teljesen francia,
felejthetetlen lesz nekünk a nagy embernek látogatása, aki
gróf Károlyit és politikáját teljesen ismeri. — Őt is ide
csukták a kaszárnyába, nagyon sajnáljuk szegény öreg urat.
3 órakor távirat jön Amerikából. (23 sz. melléklet.)
Konta barátunk New-Yorkból értesít, hogy ott maradt társaink
ang. 27-én utaztak el a New-Amsterdam hajóval Amerikából
és hogy lehetséges, hogy Franciaországban vannak.
Rögtön kikerestük a Temps szeptemberi véletlenségből
Hunkynél levő, számát, (24 sz. melléklet) melyben
már szept. 7-én olvastunk egy hajó sorsáról:
„A bord du transatlantique hollandais New Amsterdam,
capturé par La-Savoie, se trouvaient 400 sujets
allemands et 250 autrichiens allant prendre du
service dans leur pays. Ils ont été internés au
Bougnon et au fort de Crozon." —
Íme az a hajó, amelyen mi érkeztünk meg szeren-
csétlenségünkre fogta el azt a hajót, melyen barátaink
nekivágtak a bizonytalan veszedelemnek. —
Sajnáljuk Barabást, Hevizváryt, Bura Barnát és Kempf-
et, hogy a rendelet, de nem tudjuk megérteni, hogyan szánhatták
rá magukat erre az utazásra.
Este 6 órakor meglátogatott nagy örömünkre Lautier úr
a Temps szerkesztője, aki értesített, hogy beszélt az elnökkel,
aki csodálkozott, hogy Károlyi még nem szabad, holott már
régen utasította a külügyminisztériumot az ügy elintézésére.

Egyszersmind átadta nekünk a 25 sz. alatt mellékelt levelet. Megígérte, hogy ebben érdekünkben a külügyminiszterhez. – Keveset tenhetett vele, mert már Nordau úr is igénybe vette idejét.

Vacsorán vendégünk volt Nordau úr, utána meglátogatott ismét Fourneau úr.

II/14 hétfő. Reggel levelet írtunk Lautier úrnak, mert tegnapi leveléből úgy láttuk, hogy a parole d'honneur ügyében tévedés van a külügyminisztériumban kiutasítás nem tévedés tisztázására. Fogalmazvány 26. sz. alatt mellékelve.

Délben ismét meglátogatott a doktorné. Sakk játékot hozott, kafőző készüléket, süteményt és a grófnak orvosságot. Igazán szólhatnak vetünk ezt a kedvességet látva! – Csak a gróf tud sakkozni közöttünk, kivel fogunk vele kezdeni?

Ebédközben két német katona foglyot hoztak. Amint a börtönigazgató átvette őket nyakukba vágták magukat. Szomorú kép. –

Ugyanakkor egy megtört ősz hajú aggastyánt hoztak. – Megrázó búcsúzás öreg feleségétől, aki utolsó garasait adta oda férjének. – Egy másik fiatal házaspár is búcsúzik. A férj német az asszony francia. Az összes idegeneket bebörtönözik. –

Két levelezőlapot és két táviratot menesztettünk Hevesváriékhoz. Talán sikerül velük összeköttetésbe kerülni. A táviratokat nem fogadták el. –

A gróf teljesen elfásult. Kijelentette, hogy egy vágya volt: a hazamenés. Ha ez nem sikerül neki nem bánja, ha elkdnni zöltenik. Nem csoda, ha ennyi szenvedés után elkeseredett. –

Reggelenkint szállítják az idegeneket vidéki helyekre. Minket eddig itt hagytak.

 25

Este 6 óra tájban meglátogatott az amerikai nagykövet titkára, értesítvén a grófot, hogy pénz áll rendelkezésére és esetleg táviratokat is küldhet nevünkben haza. – Károlyi egy táviratot menesztett Andrássy Gyula címére. Távozáskor a titkár holnapra ígérte a pénzt és hazak lehetséges látogatásának megismétlését.

Vacsoraközben Fourneau úr látogatott meg. Éjfélig sétáltam a gróffal az udvaron. Előzőleg Albert öccse próbált megvigasztalni bennünket. Teljesen remeg volt és szomorú lett volna. –

IX/15, kedd. Reggel levél jött Lautier úrtól, melyben további lépéseiről értesít minket. (27 sz. melléklet) Zlinszky megdorgálta Albertet, aki Locsanótól kért – ran, itt most már több megy az is. Például Alex. Romhányi vagyonos és már régóta Bordeauxban élő polgár. (28 sz. melléklet)

Délelőtt 11 órakor két detektív jött be hozzánk, hogy menjünk a prefektúrára, illetőleg a rendőrségre. Két kocsit hozattunk és Nordau úrral együtt odamentünk. Ott kiállították egy áthelyezési mindegyikünk számára Spanyolország irányában. Túloldalt adták Nordau úrnak is, nekünk is (ugyanazt), hogy Spanyolországba eltoloncolnak még ma. Rettenetes izgatottság fogott el, nem szóltunk egy szót sem, visszajöttünk a kaszárnyába. Nem mertük elhinni, hogy szabadságunk megnyílna.

Egy titkos rendőr jelentkezik, ő fog valószínűleg minket elkísérni. Közben ismeretlenül Nordau úr azzal a rendőrrel, aki a rendőrségtől idekísért, mert nem akarta neki megengedni, hogy spanyol pénzt szerezzen. Nordau úr követelte, hogy mondják meg neki szabad-e vagy nem. – Mi nagyon megijedtünk, mert attól féltünk, hogy ezen összetűzésnek következménye valamennyiünkre nézve végzetessé válhatik.

PIL
PIL

- 34 -

Az a rendőr, aki kísérőnk lett, elvállalta, hogy felkeresi az amerikai nagykövetet és ha lehet elhozza azt a pénzt, amely ott a tegnapi rett értesítés szerint a gróf rendelkezésére áll. –
Ebéd után a doktorné jött bevizitni. Sokáig diskuráltunk Nordau úrral és a doktornéval. – Albertet váltani küldtük, 200 frankot spanyol pénzre. –
4 órakor megáll a börtön előtt egy auto, belőle elegáns, idősebb sánta ember száll ki. – Hívják a grófot az irodába. Az amerikai követ hozott a grófnak pénzt és egy táviratot címezve Andrássytól, hogy ő haza az útra, ha Károlyi arra a parole d'honneurt. A pénzt a párizsi nagykövet Harry küldte. — (7 g a.)
Három német hadifoglyot elszállították (Kotrodkat).
A gróf reggel 20 f-t adott és meg a német pénzt felváltottam nekik. –
Leon Cantérot elküldt, akivel a gróf sokszor beszélgetett, ide adta címét; 30 sz. melléklet.
Este fél hatkor eljött a két rendőr. Két konflison általános búcsúzás után kimentünk a pályaudvarra; Ők intézték el utlevelünk ügyét. Vonatra ültünk és nagy örömünkre el is indultunk. –
Meg kell jegyeznünk, hogy a börtönből valóságos ovációk közben távoztunk, a Rue du Tondon pedig Maranni Loraint üdvözölhettük utajára. –
Az állomáson láttuk azt a goromba tisztet, aki minket 4 hét előtt letartóztatott. Ússzor belé az istennyila.
A kupéban Nordau úr egy ismerősével jöttünk ő mentes újságíró. 31 sz. melléklet. –
Alvás után reggel 5½ órakor átléptük a spanyol határt kimondhatatlan örömünkre. – Átszállással St. Sebastianba mentünk. Elsősorban búcsúztunk a két detektivtől.

— 35 — 76

St. Sebastianban (borotválkoztunk) konflisba ültünk, felakartuk keresni Fürstenberg herceget, de a szállodában tudtuk meg, hogy egy nappal előbb elutazott. — Megnéztük a várost, visszamentünk a pályaudvarra, ahol egy szállodában rendbehoztuk magunkat.
Vonatra ülve ismét Nordau úrral együtt Madridba utaztunk. Rettenetesen unalmas út! Vivár kinézésű terméketlen része az Spanyolországnak. Este 10 óra felé megérkeztünk Madridba, fáradtan, letörve, elcsigázva. Hotelbe mentünk, lefeküdtünk.
IX/17. Reggel gróffal Fürstenberg herceghez mentünk. Én itt, mint tanú, tisz jelenthettem, a gróf a hazamenetelről kérdezősködött. A herceg szerint a gróf talán valahogy, miután nem volt katona, valahogy hazamehet a francia nagykövet közreműködésével, de én semmiesetre sem, mert engemet a tengeren biztosan elfognak és újból letartóztatnak. Az ittlételemet ajánlom, hogy jelentkezésemet ismertesse el. –
A nagykövettől tudtuk meg, hogy már hetekkel ezelőtt a gróf családja egy volt francia tanárát küldte Spanyolországba, hogy tegyen mindent a gróf menekülése érdekében. – A küldött még most is St. Sebastianban ül és terveket kovácsol. – A herceg Madridba hívatja azonnal. – Állítólag több levél van nála otthonról. –
Szállodában elidőztünk Nordau úr társaságában, ki Hirschgyel együtt egy penzióban keresett helyet.
A gróf úr itt marad egy néhány napig Madridban, amíg a francia követtel el lehet intézni az ő ügyét, Miskát a komornyikot Fürstenbergnél akarják elhelyezni, én meg holnap vagy holnapután Barcelonába megyek, ahol bevárom a hazamenetel lehetőségét.

[illegible]

PIL
PIL

Fürstenberg herceget megkértük, hogy táviratozna meg családjainknak a spanyol határon való átkelésünket.

Délután gardróbunk pontos hontalainak voltunk elfoglalva, d gróf Fürstenberg herceg társaságában időzött. —

IX/18. péntek. Megérkezett IX/18án délben Noiseux úr, a gróf volt francia tanára St. Sebastianból. Tőle tudtuk meg, hogy otthon szabadságunk egyes fázisairól elég jól vannak informálva.

A konzul jelentkezésünket az útlevelünkre rávezette. Délután meg is kaptuk az elismervényeket. ⊗

IX/19. Délelőtt a gróf a nagykövetnél volt. — Délután a nagykövet és helyettese meglátogattak a szállodában. —

IX/20 vasárnap. Délelőtt kirándulás a nagykövettel. Délután [illegible]. Este 6 óra 50 p.-kor elutazás Barcelonába. Hunyady Madridban maradt. —

IX/21. Délelőtt érkezés 10 óra felé Barcelonába. Hunyady? a főkonzul meglátogatott egy tisztviselőjével. Jegyek váltása. — Vályi Félix látogatása. Lebeszélt minket a veszélyes vállalkozásról. Kínos habozás után hajóra szálltunk. (Compania Trasatlantica Barcelona). — Nyugtalan éjszaka. — (Infanta Isabel de Borbon)

IX/22 kedd. Reggel 8 órakor kínos percek. Egy francia hadihajót közeledik. Különféle jelek váltása után továbbmegy. Nagy megkönnyebbülés felettünk. — Délelőtt 10 órakor Montecarlo – Nizza partjai mellett haladunk el. — Kínosan múlnak az órák. Még vagy 5 óránk van Genováig. Csak addig ne jöjjön francia hadihajó. — A hajónkon csak 32 utas van. Ez a hajó sohasem jár a Földközi tengeren. Most véletlenségből javítás végából megy Genovába.

⊗ Este Fürstenberg herceg vendégei voltunk.

Életünk egyik legboldogabb pillanata most van, látjuk Genovát. Úgy látszik sikerültnek mondhatjuk a vakmerő vállalkozásunkat. — Hiába, aki mer, az nyer. — Szépen süt a nap, Itália meséés partja édesen mosolyog reánk, boldogok vagyunk. —

1914 IX/21. d. u. 3 órakor. —

Friedrichfalvai Károlyi [illegible] Bakos Mihály

Genovában délután 6½ órakor partra szálltunk, de mivel ez sikerült elmult a kikötőben vagy 3 óra. — A nagy hajó nem tudott a partig menni és így egy kis gőzhajót kellett igénybe venni, amely az utasokat a vámpartra szállította. — Vámvizsgálat után a vasútállomásra siettünk. 8 óra 15 p.-kor Milanoba in-

dultunk, ott éjféltájban megérkezve megpihentünk a Terminus szállodában.

IX/23. Reggel 7 órakor utaztunk el Milanóból Velencébe. Sajnos Tamás nem tartott velünk, ő a feleségét utazott meglátogatni. Velencébe délben érkeztünk meg. Hotel Bavariába szálltunk, nagyon le voltunk törve és fáradságunk is gyógyítást sürgetett. Pihenést határoztunk tehát el. —

IX/24 Pihentünk. [illegible] és megérkezett.

IX/25

Fogadás. 1) Mennyire lehet ellátni a Vaterland B. Deckjéről? Gróf–Friedrich. Gróf szerint legfeljebb 15 km. Fried. szerint 40 km

2.) Milyen nehéz egy [illegible] lánczszem. Szerintem 30–28 kg. A gróf szerint 8–10 kg. 48

3.) Ki magasabb, a gróf és én közülünk. —

4.) ~~Hacsit~~ Elindult-e Rath aug. hónapban Spanyolországból? — A gróf szerint aug. hónapban nem, szerintem igen.

5.) A gróf szerint az angol flotta egyenlő számban és tonnában felülmúlja a franciát, német[illegible], osztrák (oroszokat nem értve) flottát. — Zhinsky szerint nem. —

6.) A gróf szerint a németek szept.-ben Páris előtt lesznek. Szerintem nem. —

7.) Zhinsky szerint szep. 20-án kiszabadulunk. Gróf szerint nem.

8.)

PIL

Echo de Paris 74/a

1

Lundi 17 Août 1914

LE MEURTRE
de l'archiduc François-Ferdinand et les origines de la guerre

Curieuses révélations

Les lecteurs de ce journal savent combien j'avais prévu l'abominable agression allemande, qui a mis le feu à l'Europe. En écrivant la « Paix est malade », j'avais conscience d'apporter à mon pays un suprême avertissement. J'ai été, hélas ! trop bon prophète.

Aujourd'hui, qu'on me permette d'apporter sur les origines du guet-apens allemand quelques indications inédites, que je tiens d'excellente source. Elles prouveront encore combien ce guet-apens fut prémédité.

Il faut qu'on sache tout d'abord que l'entrevue qui eut lieu, peu de jours avant le drame de Sarajevo, entre l'empereur Guillaume et l'archiduc héritier d'Autriche fut orageuse. François-Ferdinand refusa nettement son consentement à la politique d'aventure dans laquelle voulait s'engager l'Allemagne et entraîner l'Autriche-Hongrie. Il refusa non moins nettement d'approuver le programme d'armements que Guillaume II désirait que l'Autriche acceptât. Bien entendu, aucun compte rendu officiel ne signala le grave et subit désaccord qui venait d'éclater entre l'empereur d'Allemagne et l'archiduc héritier d'Autriche-Hongrie.

On sait que François-Ferdinand détestait les Hongrois. Ceux-ci le lui rendaient. L'Allemagne, voyant que l'archiduc faisait opposition à ses projets n'eut rien de plus pressé que d'en informer le gouvernement de Budapest, réclamant instamment son appui. Que se passa-t-il alors ? Les précisions à cet égard me manquent. Tout ce que je puis dire, c'est que le gouvernement de Budapest connut parfaitement le complot qui se tramait contre l'archiduc et qu'il ne prit *aucune mesure* pour le protéger efficacement. On aurait dû d'abord tout tenter pour empêcher celui-ci de se rendre en Bosnie-Herzégovine. S'il n'y avait aucun moyen de le dissuader, il fallait prendre toutes les précautions d'usage pour empêcher un accident. Or, c'est précisément le contraire qui eut lieu, de sorte que, quand l'archiduc entra en Bosnie, c'était déjà un homme mort.

Dès que l'infortuné fut tombé sous les balles des assassins, on vit le gouvernement de Budapest, soutenu vigoureusement par l'Allemagne, pousser la monarchie vers une aventure. Le comte Tisza, chef du gouvernement hongrois, se montra en particulier aussi intransigeant qu'acharné. Il s'opposa à toute politique de conciliation à l'égard de la Serbie et réclama contre celle-ci une action aussi prompte qu'énergique. Vienne suivit. Mais c'est Budapest qui donna le branle. Les Allemands avaient trouvé là les agents provocateurs qu'il leur fallait.

Le meurtre de l'archiduc favorisa donc singulièrement les desseins de l'Allemagne. Il est d'autant plus troublant qu'il s'est produit alors que François-Ferdinand refusait de prêter la main à une politique d'aventure. On peut affirmer que, lui vivant, l'Allemagne n'eût pu *avec la complicité de la Hongrie*, déchaîner la guerre européenne ; elle l'aurait pu d'autant moins que le crime de Sarajevo fut précisément le prétexte qu'on invoqua pour mettre le feu à l'Europe. Les fauteurs de discorde faisaient ainsi coup double.

Le moins qu'il soit permis d'avancer, c'est que l'archiduc François-Ferdinand et sa femme furent les premières victimes de la conjuration dont l'Allemagne portera devant l'histoire toute la responsabilité.

ANDRÉ MÉVIL.

PIL

81

Dokteur Martin Du Magny
14 Rue [illegible]

Commandant Le
General [illegible]

Commandant Central
Mathieu

Fabre - Chef
De la Sûreté

Albert Revel
Impasse [illegible] 6
[illegible]
Gironde (France)

PIL